

УДК 94(477)

**ДЕРЖАВОТВОРЧА РОЛЬ
НАУКОВО-ОСВІТЯНСЬКОЇ ЕЛІТИ ДОБИ
УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.****THE STATE-MAKING ROLE
OF THE SCIENTIFIC-EDUCATIONAL ELITE
OF THE UKRAINIAN REVOLUTION 1917–1921****Сіницький А. Ц.,**кандидат історичних наук, доцент кафедри
суспільних наук, Житомирський національний
агроєкологічний університет (Житомир, Україна),
e-mail: sinickiy18@gmail.com**Sinitskiy A. Ts.,**Ph.D., assistant professor of social sciences
Zhytomyr National Agroecological University
(Zhytomyr, Ukraine), e-mail: sinickiy18@gmail.com

Розглянуті питання щодо державотворчої ролі науково-освітянської еліти доби Української революції 1917–1921 рр. Використовуючи методи історико-генетичного та структурно-функціонального дослідження, автор надає наукову періодизацію процесів формування і діяльності національних науково-освітянських еліт у революційному суспільстві. Аналізуються питання інституційного оформлення і персонального складу науково-освітянських еліт. Досліджуються дії провідних громадських об'єднань українських педагогів, програмні аспекти щодо бачення науково-освітянськими елітами системи української національної освіти. Автор доходить висновку, що продуктивним періодом діяльності науково-освітянських еліт були 1917 р., тобто, час період інституційного оформлення української державної освітянської справи, та 1918 р., який був періодом найбільшого впливу науково-освітянських еліт на процес вироблення та здійснення державної політики у освітній сфері. Період 1919–1920 рр. відзначався захистом здобутків в умовах активної громадянської війни та їх інкорпорування у радянське суспільство.

Ключові слова: освіта, Українська революція 1917–1921 рр., науково-освітянські еліти.

The article deals with the state-building role of the scientific and educational elite of the era of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. Using the methods of historical-genetic and structural-functional research, the author provides scientific periodization to the process of formation and activity of the national educational and educational elites in a revolutionary society. The questions of institutional design and personal composition of scientific and educational elites are analyzed. The activities of leading public associations of Ukrainian teachers, program aspects concerning the vision of the educational and educational elites of the Ukrainian national education system are studied. The author comes to the conclusion that the productive period of the activities of the scientific and educational elites was 1917, that is, the period of the institutional formulation of the Ukrainian state educational affairs, and in 1918, which was the period of the greatest influence of the scientific and educational elites on the process of elaboration and implementation of state policy in educational sphere. The period from 1919–1920 was marked by the protection of achievements in an active civil war and their incorporation into Soviet society.

Keywords: education, Ukrainian revolution of 1917–1921, scientific and educational elites.

Постановка проблеми. Науково-освітянська еліта була однією із провідних сил Української революції 1917–1921 рр. Багато у чому, цей факт був обумовлений об'єктивними умовами існування тогочасного суспільства, яке досить виразно структурувалося за п'ятьма соціальними групами: селянством, робітництвом, буржуазією, аристократією та інтелігенцією. Не важко побачити, що основною ознакою, за якою людину відносили до «інтелігенції», була наявність у неї освіти. В умовах України початку ХХ ст., освіта все ще не була поширеним явищем. Кількість людей, які мали середню або вищу освіту була значно

меншою; відповідно, малою була і їх питома вага у суспільстві, і великим – суспільне значення. «Освічений клас» визначав культурне і політичне обличчя країни, її суспільну і історичну динаміку. Науково-освітянська компонента у історичний час, що розглядається, була основною у складі української національної інтелігенції.

Досить швидко поширення знань і освіти в українському суспільстві відбувалося поряд із процесом формування сучасної української нації. Доступність національної української освіти вже у ХІХ ст. визначилося як кардинальна проблема українського національного будівництва. Навколо неї точилася боротьба національних сил із силами царизму і шовіністичної реакції. Наявність національної школи, освіти і науки дозволяла завершити процес формування сучасної української нації і зробити незворотними політичні здобутки революції.

Можна визначити два рівні державотворчих процесів доби Української революції 1917–1921 рр. Вищий – політичний, який включав у себе військово-політичну боротьбу за створення на утримання інститутів незалежної української державності, та нижчий – фундаментальний, спрямований на соціокультурні зрушення в українському суспільстві, які призводили б до перетворення української етнічної свідомості на національну, української етнічної культури – на національну культуру, загальноросійської політичної ідентичності – на українську національну ідентичність.

Кажучи про соціокультурні процеси і інституційні зрушення у соціокультурній сфері ми маємо на увазі три сфери життя суспільства, які утворюють свої еліти. за визначенням О. Ф. Коваль, це науково-освітянські, культурно-мистецькі і духовні еліти [5, с. 15]. Із зазначених вище обставин, акцентувати слід увагу на ролі та значенні української освіти. Отже, державотворча роль науково-освітянської еліти, яка очолювала і скеровувала данні процеси, потребує уваги дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню українських науково-освітянських еліт в Українській революції 1917–1921 рр. присвячений досить численний корпус праць. Протягом останніх десятиліть було зроблено суттєвий прорив у відродженні імен провідних діячів української науки і освіти, встановлені наукові біографії багатьох із них, дослідженні провідні події даної доби. Зокрема, проблемі визначення і аналізу української політичної еліти революційної доби присвячено працю О. П. Реєнта. Роль інтелігенції, як суспільно-політичного явища, в українській революції було досліджено у окремих часових і територіальних розрізах у працях О. В. Балицької, Н. І. Візірякіної, О. Р. Слободянюк та Н. М. Глушкової, Н. А. Сорочан та ін.

Багато досліджень присвячені політичним аспектам діяльності науково-освітянських еліт. Так, це дослідження Н. Ю. Ротар про діяльність українських національних урядів у галузі освіти,

діяльності щодо українізації шкіл у розробці А. М. Боровика, боротьбі із упродовження української мови у освітній процес урядами Центральної Ради А. М. Качури, діяльності українських університетів О. Завальнюка. Загальні роботи із проблеми розбудови української освіти у революційну добу належать І. Г. Передерій, Н. В. Агафоновій, О. В. Завальнюк, Ю. В. Телячому та ін. Цей напрям досліджень у сучасній українській історіографії представлений численними працями.

В цілому, на сьогодні існує широке коло праць, які досліджують сукупність окремих аспектів, пов'язаних із державотворчою діяльністю національних науково-освітнянських еліт в Україні.

Цілі статті. Ціллю статті є узагальнення, на основі окремих досліджень, ролі і значення науково-освітнянської еліти у державотворчому процесі доби Української революції 1917–1921 рр.

Наукова новизна статті полягає в узагальненні широкого матеріалу існуючих досліджень щодо вироблення цілісного розуміння державотворчої ролі українських науково-освітнянських еліт в Українській революції 1917–1921 рр.

Виклад основного матеріалу. На перших етапах розгортання Української революції, у 1917 – листопаді 1918 рр., провідна роль відіграла Всеукраїнська учительська спілка (ВУС). Ця організація була створена ще у 1905 р. за ініціативи С. Ф. Русової. Спілка об'єднувала українське учительство і знаходилася під сильним впливом українських революційних партій. У часи реакції ВУС припинила діяльність, відновивши її у квітні 1917 р. ВУС мала розвинену мережу організацій, включаючи губернські відділення – 78 організацій із близько 20 тис. членів, і виконуючи де факто роль профспілки вчителів початкової та середньої школи. Спілка мала власний друкований орган – «Вільну українську школу» і Центральне бюро із культурно-освітньою, фінансово-економічною, правничою і медичною комісіями, бюро праці [14, с. 49].

Діячі ВУС згодом відіграли провідну роль у створенні українського Генерального секретаріату і Міністерства освіти, а також низки інших організацій. Так, С. Русова у період Гетьманату очолила департамент дошкільної та позашкільної освіти міністерства освіти, доклавши зусиль до дерусифікації шкіл, створення підручників, вироблення системи єдиної школи [4]. О. К. Дорошкевич в означений період очолював відділ середньої школи департаменту вищої та середньої освіти. П. І. Холодний обіймав провідні посади у міністерстві освіти у урядах Центральної Ради і Директорії, у тому числі, будучи міністром освіти із 26 грудня 1918 р. до 2 лютого 1919 р. та з 26 травня до кінця 1920 р. [7, с. 96–106].

Паралельно із відродженням ВУС, у березні 1917 р. було засноване Товариство розповсюдження шкільної освіти в Україні (ТШО). Першим його головою було обрано І. Стешенко. ТШО діяло у кооперації із ВУС, частково пересікався і персональний склад цих об'єднань. ТШО ініціювало скликання Першого Всеукраїнського

вчительського з'їзду, де отримало підтримку своїх програмних вимог і завдань. Слід зазначити про відчутний вплив українських політичних партій на організації українських педагогів. Відзначається присутність діячів педагогічного руху у складі політичних партій. Тобто, відбувається взаємне переплетіння політичних та професійних, науково-педагогічних еліт у процесі вироблення позицій педагогічних організацій України часу Української революції 1917–1921 рр. Ця обставина може свідчити про реалізацію політичних програм у рішеннях педагогічних об'єднань та з'їздів.

Перший Всеукраїнський вчительський з'їзд було скликано 5–6 квітня 1917 р. у Києві. Розвинена демократична культура громадської активності, характерна для української інтелігенції даного періоду, сприяла таким формам об'єднання і самоорганізації. На з'їзді зібралися близько 500 делегатів. За пропозицією ТШО з'їзд запропонував Центральній Раді створити Головну шкільну раду, запровадити дії із формування національної системи шкільної освіти. На з'їзді було обрано керівні органи ТШО, зокрема, П. Холодного, як заступника голови, А. Лещенка (згодом, комісар Генерального секретаріату освіти у Київській губернії, директор Департаменту нижчої освіти Міністерства народної освіти, товариш міністра освіти у період Директорії УНР), О. Дорошевича, С. Русову, В. Прокоповича (член ЦК УПСФ, член Центральної Ради, міністр народної освіти у уряді В. Голубовича, голова Ради міністрів УНР), Н. Шульгіну, М. Сімашкевича (згодом, віце-директор департаменту середніх шкіл міністерства освіти). Згодом, І. Стешенко очолив генеральний секретаріат освіти Центральної Ради. Член Старої громади, УСДРП та ТУП, І. Стешенко обіймав цю посаду із 15 (28) червня 1917 р. по 17 січня 1918 р.; 30 липня 1918 р. у Полтаві його було вбито більшовиком-терористом [17, с. 857].

В цілому, Генеральний секретаріат освіти та згодом Міністерство освіти визначалися серед інших центральних органів влади УНР та Української Держави якістю свого професійного складу та рівнем взаємодії із громадськими об'єднаннями. Є відомий вислів Д. Дорошенка, який із прикритістю зауважував щодо подій 1918 р.: «...узяти в свої руки фактично керування самим адміністративним апаратом – був найліпший спосіб переводити «українізацію» на місцях... [але] кожен з українців національного напрямку, якому пропонувано якийсь пост, відмовлявся, або починав торги, ставив різні умови, і, здебільшого, під тим або іншим претекстом ухилявся, воліючи зоставатись в опозиції, критикувати, скаржитись і нарікати, замість використовувати всяку можливість, щоб здобути реальний вплив на справи» [1, с. 330].

Мабуть, це зауваження не стосувалося лише освітньої сфери і освітніх еліт, представники яких сполучили громадську і урядову діяльність і за Центральної Ради, і за Гетьманату. Як зазначає Н. А. Сорочан, вже у складі Генерального секретаріату освіти 14 його співробітників

були членами Центральної Ради. Очоловане І. Стешенком відомство відзначалося, за характеристикою його співробітника Л. Т. Білецького, цитованого Н. А. Сорочан, товариською атмосферою та відданістю справі [16, с. 136].

Варто зазначити, що утворення мережі громадських організацій українського освітництва відбувалося не безпроблемно. Відбувалася боротьба, особливо помітна на східних теренах країни, між загальноросійською та українською орієнтаціями. Так, вже у квітні 1917 р. Харківський губернський з'їзд українських вчителів декларував готовність до українізації початкової школи [3, с. 115]. Суперником українському освітництву виступав Всеросійський учительський союз. Це об'єднання було, як і ВУС, утворено у 1905 р., як і у випадку України, воно також відчувало вплив політичних партій. У 1918 р. Всеросійський учительський союз був втягнутий у протистояння із більшовицьким урядом та розпущений декретом ВЦВК від 23 грудня 1918 р. Як свідчить дослідження Т. О. Маньківської щодо Харківської губернії, влітку 1917 р. місцеві вчительські спілки Слобожанщини мали конфліктні ситуації із самовизначенням щодо приєднання до українського або російського вчительських союзів. Частина місцевих спілок займали «нейтральне» становище [11, с. 141]. На 1-му губернському делегатському учительському з'їзді, який відбувся у Харкові 29 жовтня 1917 р. було засновано Харківський губернський вчительський союз. В цілому, у Харківській губернії ВУС поступався у популярності Всеросійському учительському союзові [10, с. 138]. Досить гостра боротьба між ВУС та організованим російським освітництвом відбувалося і надалі, у 1918 р. Прихильники Всеросійського вчительського союзу намагалися об'єднатися і відновити його в Україні, через проведення з'їзду в Одесі [6, с. 136]. У 1917–1918 рр. існувала серйозна загроза консолідації російських науково-освітнянських еліт і формулювання ними цілісного протиукраїнського проекту.

Другий Всеукраїнський вчительський з'їзд відбувся 10–12 серпня 1917 р. за участю близько 700 делегатів. На з'їзді обговорювалися питання українізації школи та утворення єдиної школи. З'їзд зажадав запровадження україномовного навчання у нижчій школі з 1 вересня 1917 р. Резолюцію було ухвалено за пропозиціями І. Огієнка, на основі виголошених ним доповідей: «Найперші завдання української філології» – на секції вищої школи з'їзду та «Рідна мова в школі» – на пленарному засіданні [2, с. 254]. З'їзд схвалив пропозиції ТШО із цього приводу, а також, пропозиції щодо утворення Українського народного університету. Науково-педагогічної академії. Після Всеукраїнського вчительського з'їзду, у Києві відбувся також І Всеукраїнський професійний учительський з'їзд, який було скликано Центральним бюро Всеукраїнської учительської спілки, де обговорювалося утворення Всеукраїнської учительської спілки. На цьому з'їзді доповідь «Єдина школа» була представлена

П. Холодним; П. Холодний увійшов до обраного 15 серпня 1917 р. Центрального бюро утвореної з'їздом Всеукраїнської учительської спілки, він же обійняв посаду товариша генерального секретаря освіти (І. Стешенка) та очолив комісію із вироблення проекту створення єдиної школи [15, с. 183].

Наслідком діяльності ТОШ було відкриття у Києві двох українських гімназій: Першої української гімназії ім. Т. Шевченка (директор П. Холодний) та Другої української гімназії ім. Кирило–Мефодіївського товариства (директор Ф. Сушицький). Пропозицію зі створення Українського народного університету було подано Українським науково-технічним товариством «Праця» та Київським відділенням товариства «Просвіта». Університет розпочав діяльність 5 жовтня 1917 р. У червні 1919 р. його було злито із Київським університетом Св. Володимира. 17 серпня 1918 р. гетьманом П. Скоропадським було ухвалено Закон про заснування Кам'янець–Подільського державного українського університету, університет було урочисто відкрито 22 жовтня 1918 р. Ректором університету було обрано І. Огієнка. На думку дослідника Е. М. Мельника, діяльність культурно-просвітницької комісії Київського українського народного університету суттєвим чином впливала на формування молодого покоління української еліти – рівень свідомості молоді зріс, молоді люди, які проходили курс освіти у комісії, ставали лідерами – свідомими захисниками національної справи [12, с. 41].

Планувалося відкриття ще декількох українських вищих навчальних закладів, зокрема, Другого Київського українського народного університету та Учительського інституту у Кам'янець–Подільському [13]. За проектом І. Огієнка та Ф. Швеця, мали бути заснованими університети «нормального типу» ще в Катеринославі, Полтаві, Чернігові; народні університети у Житомирі, Холмі, Одесі, Харкові, Полтаві, Чернігові, Сумах, Херсоні, Черкасах, Умані, Ніжині, Вінниці, Кременчузі, Єлисаветграді [8, с. 203].

Крім адміністративної і суспільної діяльності, українськими педагогами було створено або реалізовано суттєвий заділ щодо вироблення методичної бази українського освіти. Так, Н. Шульгіна видала перший український підручник із математики, опублікований на Наддніпрянщині та ін. Педагогічними об'єднаннями України, які включали найбільш кваліфікованих і талановитих представників української педагогічної думки, були створені програми єдиної школи, які передбачали послідовний і безбар'єрний доступ талановитій молоді до освіти вищих рівнів, включно із університетською, програми навчальних дисциплін, підручники, проекти законодавчих актів, постанов уряду та ін.

Умови революції сприяли активізації діяльності Українського наукового товариства (УНТ), утвореного у 1907 р., та реалізації проекту зі створення Української академії наук (УАН).

Творення УАН зажадало УНТ. Конкретні дії у цьому напрямі вживало міністерство освіти Гетьманату. За зусиль міністра М. Василенка, із травня 1918 р. тривала робота очолюваної В. Вернадським комісії, яка мала виробити законопроект із заснування УАН. Закон було підписано гетьманом П. Скоропадським 14 листопада 1918 р., тоді ж було затверджено Статут і штати УАН. Урочисто відкрито академію було 24 листопада 1918 р. Академія була самоврядною установою, діяльність якої передбачала використання української мови та охоплювала усі етнічні українські землі.

Зайняття українських земель більшовицькими військами і подальша радянська Україна у рамках УРСР не мала швидкого і однозначного впливу на освітню сферу. Діяльність центральних органів влади – міністерства освіти українського уряду зазнавала найбільшого удару. Низка провідних представників української науково-освітньої еліти були змушені евакуюватися із відступаючим військом УНР. Виїхали за межі Наддніпрянщини П. Холодний, С. Русова, В. Прокопович; було вбито В. Науменка. У той же час, наявність досить сильного національного крила у КП(б)У, політичний прагматизм і часткове співпадіння програмних цілей – щодо єдиної трудової школи, як основи системи освіти – примушувало більшовиків загравати із українськими вчительськими елітами, представленими недержавними громадськими організаціями.

Під час другої радянської України у 1919 р. нарком освіти В. Затонський запевняв лідерів ВУС у прихильності радянського уряду до українізації освіти. Більшовики, послідовно знищуючи елітні навчальні заклади, не ставилися таким же чином до закладів освіти і науки, утворених в ході українізації 1917–1918 рр. Так, біло надано нове приміщення Українській академії наук, продовжував діяльність Кам'янець-Подільський український університет, реорганізований наприкінці 1920 р. на академію теоретичних знань на загальних засадах, поряд із іншими університетами України. І хоча партнерство вчительських об'єднань із радянською владою не було можливим, протягом періоду, що розглядається, взаємодія між ними на основі співпадіння інтересів дозволяла продовжувати шкільну реформу і захищати здобутки політики українізації освіти. Всеукраїнську вчительську спілку було ліквідовано у формі саморозпуску 20 січня 1920 р. [9, с. 110–111].

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, можна побачити певну динаміку у процесі державотворчої діяльності української науково-освітньої еліти в добу Української революції 1917 р. Її інституційне оформлення відбулося протягом 1917 р. Тоді ж були артикульовані провідні програмні ідеї щодо політики у науково-освітній сфері, бачення майбутньої системи української освіти і цілі із її досягнення. У 1918 р., під час Гетьманату, національні науково-освітні еліти отримують безпосередній доступ до важелів державної політики у освітній сфері, це був період продуктивної реалізації зазначених ідей. У часи загострення громадянської війни національні

науково-освітні еліти провадили боротьбу за збереження досягнень попереднього етапу, у тому числі і за інкорпування провідних здобутків у систему освіти УСРР.

Діяльність національних науково-освітніх еліт спиралася на розвинені інститути громадянського суспільства та відповідну правосвідомість. Науково-освітні еліти виявили здатність до ефективної самоорганізації. Організації педагогів висунули провідних діячів українського педагогічного руху, надали кадри для здійснення державної політики українських урядів у освітній сфері, створювали програмне і методичне забезпечення діяльності владних та громадських інституцій у реформуванні освітньої сфери. Відчутним був вплив науково-освітніх еліт на утворення українського політикуму того часу. Є численні ознаки взаємодії педагогічних організацій із політичними партіями і об'єднаннями.

Програма науково-освітніх еліт України поєднувала у собі не лише національні вимоги, пов'язані із українізацією системи освіти, але й бачення реформування української школи відповідно до вимог сучасності. До таких належала ідея єдиної школи, яка б усувала штучні соціальні бар'єри для здобуття талановитою молоддю більш високих освітніх рівнів, включно із університетською освітою. Із напрямів українського державотворення революційної доби, лише у освітній сфері було досягнуто стійких успіхів, які заклали підвалини національної школи, яка стала основним інституційним осередком формування української нації у ХХ ст.

Подальшим розвитком досліджень має бути створення узагальнюючої роботи, яка охоплювала би періодизацію, інституційні і програмні аспекти діяльності науково-освітніх еліт України в добу Національної революції 1917–1921 рр. Дослідження потребує також вплив діяльності педагогічних організацій і об'єднань на політичну ситуацію у країні і суспільні настрої в цілому.

Список використаних джерел

1. Дорошенко, ДІ., 1969. 'Мої спомини про недавнє–минуле (1914–1920): В чотирьох частинах', Мюнхен: *Українське видавництво*, 543 с.
2. Завальнюк, ОМ., 2011. 'Українські університети: лекційно, пропагандистський, літературно-публіцистичний і редакційно-видавничий аспекти (1917–1921 років)', В кн.: *Студії з історії Української революції 1917–1921 років: Збірник наукових праць*; Гол. редкол. В. Ф. Верстюк, Київ: *Інститут історії України НАН України*, с.253–270.
3. Качур, АМ., 2012. 'Українська мова в українських школах Наддніпрянської України за часів Центральної ради: мрії чи реальність', *Педагогічний дискурс*, Вип.11, с.113–116.
4. Коваленко, ЄІ., Пінчук, ІМ., 1998. 'Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової', Ніжин, 213 с.
5. Коваль, О., 2011. 'Висвітлення істориками державотворчої ролі національної науково-освітньої, культурно-мистецької та духовної еліти доби Української революції 1917–1921 років: досягнення та наукові перспективи', *Етнічна історія народів Європи*, Вип.35, с.15–21.
6. Литовський, Д., 2012. 'Професійні вчительські організації за доби Гетьманату Павла Скоропадського', *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер.: Історія, економіка, філософія*, Вип.17, с.133–139.

7. Лікарчук, ІЛ., 2002. 'Міністри освіти України: В 2-х т.', Київ: Видавець Ешке О. М., Т.1. (1917–1943 pp.), 325 с.
8. Ляхощкий, ВП., 1999. 'Роль І. Огієнка у фундації Українського народного університету', В кн.: *Історія України: Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей)*, Київ: Рідний край, Вип.5, с.193–206.
9. Литовський, ДВ., 2011. 'Діяльність всеукраїнської учительської спілки за перебування при владі радянських урядів у 1917–1921 роках', *Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди]*, Серія: «Історія та географія», Вип.40, с.108–111.
10. Маньківська, Т., 2015. 'Професійні організації вчителів Харківської губернії в період національно-визвольних змагань (1917–1921 pp.)', *Сіверянський літопис*, №6, с.137–146.
11. Маньківська, Т., 2011. 'Учительство Харківщини в період української національно-демократичної революції (1917–1921 pp.)', *Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди]*, Серія: «Історія та географія», Вип.41, с.140–143.
12. Мельник, ЕМ., 2002. 'Діяльність Культурно-просвітньої комісії Київського українського народного університету (травень–липень 1918 р.)', *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, Вип.62, с.38–41.
13. Мельник, ЕМ., 2002. 'Другий Київський народний український університет: нереалізований проект (серпень 1918 – початок 1919 pp.)', *Наукові праці Кам'янськ-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки*, Т.8 (10), с.324–339.
14. Сорочан, НА., 2005. 'Всеукраїнська учительська спілка і проблеми управління освітою в Україні в 1917–1920 pp.', *Збірник Київського нац. лінгв. ун-ту. Серія «Історія, економіка, філософія»*, Вип.10, с.48–55.
15. Сорочан, НА., 2008. 'Діяльність П. І. Холодного в центральному апараті управління освітою в Україні (1917–1921 pp.)', *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*, Серія: *Історія*, Вип.14, с.182–186.
16. Сорочан, НА., 2004. 'Українська інтелігенція у складі керівництва міністерства освіти за часів центральної ради і гетьманату П. Скоропадського', *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*, Серія: *Історія*, Вінниця, Вип.8, с.135–140.
17. Янковська, ОВ., 2012. 'Штещенко Іван Матвійович', В кн.: *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України, Київ: Наукова думка, Т.9. (Прил – С), 944 с.*

References

1. Doroshenko, DI., 1969. 'Moi' spomyny pro nedavnje-mynule (1914–1920): V chotyri'oh chastynah (My Remembrance of the Past–Past (1914–1920): In Four Parts)', Mjunhen: *Ukrai'ns'ke vydavnytstvo*, 543 s.
2. Zaval'njuk, OM., 2011. 'Ukrai'ns'ki universytety: lekcijno, propagandyst's'kyj, literaturno–publicystychnyj i redakcijno–vydavnychnyj aspekty (1917–1921 rokiv) (Ukrainian universities: lectures, propaganda, literary–journalistic and editorial and publishing aspects (1917–1921 years))', V kn.: *Studii' z istorii' Ukrai'ns'koi' revoljucii' 1917–1921 rokiv: Zbirnyk naukovykh prac'*; Gol. redkol. V. F. Verstjuk, Kyi'v: *Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny*, s.253–270.
3. Kachur, AM., 2012. 'Ukrai'ns'ka mova v ukrai'ns'kyh shkolah Naddnipro'v's'koi' Ukrai'ny za chasyv Central'noi' rady: mrii' chy real'nist' (Ukrainian language in the Ukrainian schools of Dnieper Ukraine during the time of the Central Council: dreams or reality)', *Pedagogichnyj dyskurs*, Vyp.11, s.113–116.
4. Kovalenko, JEL., Pinchuk, IM., 1998. 'Osvitnja dijial'nist' i pedagogichni pogljady S. Rusovoi' (Educational activity and pedagogical views of S. Rusova)', Nizhyn, 213 s.
5. Koval', O., 2011. 'Vysvitlennja istorykamy derzhavotvorchoi' roli nacional'noi' naukovy–osvitnjans'koi', kul'turno–mystec'koi' ta duhovnoi' elity doby Ukrai'ns'koi' revoljucii' 1917–1921 rokiv: dosjagnennja ta naukovi perspektyvy (Coverage by historians of the state–building role of the national scientific and educational, cultural–artistic and spiritual elite of the period of the Ukrainian Revolution of 1917–1921: achievements and scientific perspectives)', *Etnichna istorija narodiv Jevropy*, Vyp.35, s.15–21.
6. Lytov's'kyj, D., 2012. 'Profesijni vchytel's'ki organizacii' za doby Get'manatu Pavla Skoropads'kogo (Professional teacher organizations during the Hetmanate of Pavlo Skoropadsky)', *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo lingvistychnogo universytetu. Ser.: Istorija, ekonomika, filosofija*, Vyp.17, s.133–139.
7. Likarchuk, IL., 2002. 'Ministry osvity Ukrai'ny: V 2–h t. (Ministers of Education of Ukraine: In 2 t.)', Kyi'v: *Vydavec' Eshke O. M., T.1. (1917–1943 rr.)*, 325 s.
8. Ljahoc'kyj, VP., 1999. 'Rol' I. Ogijenka u fundacii' Ukrai'ns'kogo narodnogo universytetu (The role of I. Ogienko in the foundation of the Ukrainian National University)', V kn.: *Istorija Ukrai'ny: Malovidomi imena, podii', fakty (Zbirnyk statej)*, Kyi'v: *Ridnyj kraj*, Vyp.5, s.193–206.
9. Lytov's'kyj, DV., 2011. 'Dijal'nist' vseukrai'ns'koi' uchytel's'koi' spilky za перебування pry vladi radjans'kyh urjadiv u 1917–1921 rokah (Activity of All–Ukrainian Teachers' Union for staying in the power of the Soviet governments in 1917–1921)', *Zbirnyk naukovykh prac' [Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni G. S. Skovorody]*, Serija: «Istorija ta geografija», Vyp.40, s.108–111.
10. Man'kivs'ka, T., 2015. 'Profesijni organizacii' vchyteliv Harkivs'koi' gubernii' v period nacional'no–vyzvol'nyh zmaganj (1917–1921 rr.) (Professional organizations of teachers of Kharkiv province during the period of national liberation competitions (1917–1921))', *Siverjans'kyj litopys*, №6, s.137–146.
11. Man'kivs'ka, TO., 2011. 'Uchytel's'tvo Harkivshhyny v period ukrai'ns'koi' nacional'no–demokratychnoi' revoljucii' (1917–1921 rr.) (Kharkiv Oblast's School in the Period of the Ukrainian National–Democratic Revolution (1917–1921))', *Zbirnyk naukovykh prac' [Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni G. S. Skovorody]*, Serija: «Istorija ta geografija», Vyp.41, s.140–143.
12. Mel'nyk, EM., 2002. 'Dijal'nist' Kul'turno–prosvitn'oi' komisii' Kyi'vs'kogo ukrai'ns'kogo narodnogo universytetu (traven'–lypen' 1918 r.) (Activities of the Cultural and Educational Commission of the Kyiv Ukrainian National University (May–July 1918))', *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istorija*, Vyp.62, s.38–41.
13. Mel'nyk, EM., 2002. 'Drugyj Kyi'vs'kyj narodnyj ukrai'ns'kyj universytet: nerealizovanyj proekt (serpen' 1918 – pochatok 1919 rr.) (Second Kyiv People's Ukrainian University: Unrealized Project (August 1918 – early 1919))', *Naukovi prac' Ka.m'jansc'–Podil's'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu. Istorychni nauky*, Т.8 (10), s.324–339.
14. Sorochan, NA., 2005. 'Vseukrai'ns'ka uchytel's'ka spilka i problemy upravlinnja osvitoju v Ukrai'ni v 1917–1920 rr. (All–Ukrainian Teachers' Union and the problems of education management in Ukraine in 1917–1920)', *Zbirnyk Kyi'vs'kogo nac. lingv. un–tu. Serija «Istorija, ekonomika, filosofija»*, Vyp.10, s.48–55.
15. Sorochan, NA., 2008. 'Dijal'nist' P. I. Holodnogo v central'nomu aparati upravlinnja osvitoju v Ukrai'ni (1917–1921 rr.) (Activities of P. I. Kholodny in the central administration of education in Ukraine (1917–1921))', *Naukovi zapysky [Vinnyc'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Myhajla Kocjubyn's'kogo]*, Serija: *Istorija*, Vyp.14, s.182–186.
16. Sorochan, NA., 2004. 'Ukrai'ns'ka inteligencija u skladi kerivnytva ministerstva osvity za chasyv central'noi' rady i get'manatu P. Skoropads'kogo (Ukrainian intelligentsia in the leadership of the Ministry of Education during the central council and Hetman P. Skoropadsky)', *Naukovi zapysky [Vinnyc'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Myhajla Kocjubyn's'kogo]*, Serija: *Istorija*, Vinnyca, Vyp.8, s.135–140.
17. Jankov's'ka, OV., 2012. 'Steshenko Ivan Matvijovych (Stetschenko Ivan Matveyevich)', V kn.: *Encyklopedija istorii' Ukrai'ny: u 10 t. / redkol.: V. A. Smolij (golova) ta in.; Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, Kyi'v: Naukova dumka, T.9. (Pryl – S), 944 s.*

* * *